

Balmes i Rubio en paral·lel

Reivindicar el seny

Jaume Aymar i Ragolta
Doctor en història de l'art

Quines són les arrels del corrent *realisme existencial* que inspira i difon la revista RE? Ens atrevim a afirmar que en el llibre *22 històries clíniques progressives de realisme existencial*, d'Alfred Rubio de Castarlenas (Barcelona, 1919-1996), hi ha ressonàncies d'*El Criterio* (1845), la petita gran obra de Jaume Balmes i Urpià (Vic, 1810-1848). Salvades les distàncies de temperament, històriques i culturals, trobem paral·lelismes entre els dos autors: ambdós catalans, humanistes preocupats per l'ésser humà, ambdós clergues i ambdós formats lluny de la seva terra d'origen. Les mares respectives marcaren la seva primera formació: Teresa Urpià, dona de grans dots naturals, inculcà al seu fill Jaume devoció per sant Tomàs i ell l'admirà, tot i que en certs aspectes es va separar del Doctor angèlic. Marina de Castarlenas, delicada poetessa, transmeté a Alfred el gust de viure i el conreu de la poesia. Balmes va cultivar-la. Rubio fou autor de més de mil sonets.

Ni Balmes ni Rubio no van tenir una vida fàcil. Jaume Balmes va néixer en un moment que el país estava envaït per les forces napoleòniques. La seva ciutat nadiua va sofrir sis anys d'incursions de les tropes franceses; després el filòsof vigatà fou testimoni de la guerra carlina, i de la revolució de 1843. La joventut de Balmes es va desplegar enmig d'estretors econòmiques que no li permeteren grans dispendis en llibres ni en viatges; per això es va trobar confinat en l'ambient intel·lectual d'un poble de muntanya. Li tocà de viure una època políticament agitada i intel·lectualment obscura, sovint amb canvis de professors, cursos interromputs i sense grans mestres que satisfessin les seves ànsies de saber.

Alfred Rubio, de molt jove va haver de fer la guerra: «i, de sobte, sense avisar, la guerra civil espanyola. Un cop de maça que transforma tots els horaris, camins i somnis. Angoixa, sang, morts, fam, separacions, bombardejos, trinxeres, perills constants... El 1939 quedava molt poc en mi d'aquell jove incipient de tres anys abans. Havia sofert tant, havia vist patir tant a tot arreu que la meva vivència del món era talment una altra». El seu itinerari acadèmic va passar per ciències exactes, arquitectura, medicina i, finalment filosofia i teologia.

El sentit comú

Balmes tenia una sòlida formació. En part era deguda a les lectures meditades que va fer en el decurs de la seva vida. Des dels seus primers anys d'estudiant, la biblioteca episcopal de Vic va tenir un paper molt important en

la seva formació. Una biblioteca que havia enriquit el pare Lluçà Gallissà, jesuïta, humanista, biògraf i erudit bibliotecari. Balmes va admirar Ignasi de Loiola i un dels seus darrers projectes, no realitzats, era escriure'n una biografia. Balmes estudià a Cervera, on imperava un eclecticisme moderat. El professor de Balmes, Ramon Llàtzer de Dou, a imitació de Lluís Vives afirmava: «el filòsof ha d'estar aferrat al sentit comú». Ramon Martí d'Eixalà i Llorens i Barba foren els fundadors de l'escola del sentit comú i es van graduar a Cervera l'any després que Balmes ingressés en aquesta universitat. La filosofia de Martí d'Eixalà va estar marcada per l'escola escocesa del sentit comú. La doctrina del sentit comú com a criteri de veritat estava molt difosa entre els clergues i religiosos, i circulava per les aules cerverines. Segons Antoni Rosell i Torrens, el seny, versió de la saviesa grega, és la primera qualitat del pensador català.

Alfred Rubio també va admirar els jesuïtes. De jove fou prefecte de les congregacions marianes que havia fundat el P. Manuel Maria Vergés. L'any 1945, a vint-i-sis anys va estudiar filosofia, «l'ontologia, la teodicea m'obrien nous mons», «l'ésser me'l feien tan abstracte que se m'escapava com aigua entre els dits»... «malgrat tot, aquests estudis disciplinaren el meu pensament i em donaren unes columnes on recolzar-me per descansar una mica...». L'existencialisme de Sartre i Camus el va marcar, però va saber donar-hi un tomb: «sentia de nou que l'home no és per al "no res" sinó per a viure eternament». Rubio representa una actualització de la filosofia del sentit comú passada per l'existencialisme.

Contemplació a les fosques

Balmes estudiava d'una manera molt singular i curiosa: s'asseia davant la taula i mentre llegia romania immòbil «devorant llibres», com diu un dels seus biògrafs. Després deixava l'habitació a les fosques, si era possible, o s'embolicava el cap amb el manteu, i així passava llargues estones meditant sobre el que acabava d'estudiar. Deia que així les seves idees fermentaven i sorgia amb una claredat com de ple migdia la veritat que cercava. Rubio va ser també un gran lector. Els seus llibres són plens d'anotacions, de qüestions, de comentaris. Hi dialogava. També cultivava llargues estones de solitud i silenci, i recomanava fer-ho sovint «en la foscor».

Balmes va ser un malalt crònic de tuberculosi. Rubio va patir molts anys del cor. Ambdós van aprendre a conviure amb la malaltia i amb la precarietat de la condició humana. Balmes va viatjar per Europa (París, Londres, Ginebra, Roma...), fet extraordinari en una època que els clergues a penes viatjaven. Rubio va anar arreu del món i va viatjar molt més que molts dels seus companys. Rubio de jove dugué sotana, com tots els clergues, però arran del Concili Vaticà II fou dels primers a vestir de seglar, amb elegància. També Balmes, a Vic i a Barcelona duia sempre sotana, llevat de casos excepcionals, però a Madrid per a visites i passeigs vestia de seglar: vestit negre, levita o abric, armilla i corbata de setí, guants i bastó. Els seus vestits eren sempre «de bona tela i millor sastre», escriu Domingo Manfredi. A l'hivern solia sortir amb capa. Tots dos clergues tenien molta cura de la higiene personal.

L'obra

Tant *El Criterio* com les *22 històries*, van ser escrits en llocs impensats: *El Criterio* en una petita cambra sobre la volta d'una sagristia. Les *22 històries*, meditades a Barcelona i a Amèrica, van materialitzar-se en un avió que sobrevolava Sonora, camí de Mèxic. I encara una coincidència purament formal però curiosa: tant l'una obra com l'altra tenen 22 capítols.

El Criterio no va pretendre ser un tractat de lògica escolàstica. Balmes desconfiava de la sil·logística. Alfred Rubio també en recelava, solia parlar de la fal·làcia del sil·logisme: «Tot home és mortal, Joan és home, per tant Joan és mortal... però, com sé que l'home és mortal? Perquè sé que Joan és mortal!»

Balmes sovint anomena la seva obra «l'art de pensar». És un codi del bon sentit i de la sensatesa. Una altra característica és el seu sentit pedagògic. L'art de pensar bé no s'aprèn tant en regles com en models. I presenta un seguit de personatges i situacions mentals: l'entotsolat, el qui cavil·la, el sa del cos i malalt de l'esperit, el savi maniàtic, l'esverat... També les 22 històries clíniques són clarament pedagògiques i progressives, i s'hi presenten personatges que dialoguen amb l'autor o bé entre ells... Són les històries de la vida, dels pensaments de Regina, de Màrius, de Graciela, de Lleó i també dels malalts de l'existència: Renat (orgull), Victori (vanitat), Oleguer (ambició). Escrivia Rubio: «per la meua condició de metge i professor m'he estimat més de fer-ho mitjançant una mena d'«Històries Clíniques», és a dir, pedagògiques: que serveixin per a ser transmiseses i de guia a la reflexió...» (22 h,17).

Existència i càlcul de probabilitats

Balmes fou un gran matemàtic. Ja hem dit que Rubio va començar estudiant ciències exactes. Balmes se serveix de les matemàtiques per a il·lustrar una asseveració. Així escriu: «hi ha impossibles dels quals no es pot dir que ho siguin amb impossibilitat absoluta ni natural i, no obstant això, vivim amb tal certesa que allò que és impossible no es realitzarà que (...) poc falta per a produir-nos el mateix efecte que l'absoluta. Un home té a la mà un caixó de caràcters d'impremta que suposarem de forma cúbica perquè sigui igual la probabilitat de caure i sostenir-se per qualsevol de les seves cares; els remou repetides vegades sense ordre ni concert, sense mirar ni tan sols el que fa i a la fi els deixa caure a terra: serà possible que resultin per casualitat ordenats de tal manera que formin l'episodi de Dido [es refereix a un passatge de l'Eneida]. No, respondrà instantàniament qualsevol que estigui en el seu sa judici. Esperar aquest accident seria un deliri; tan segurs estem que no es realitzarà que si es pogués tenir la nostra vida pendent d'aquesta casualitat, dient-nos que si això es verificués se'ns matarà, continuarem tan tranquils com si no existís la condició» (Capítol 4,10).

I Rubio, que parlava de la «loteria d'existir», diu: «abans de jo ser engendrat, ben cert, si algunes coses (encara que puguin semblar nicieses) haguessin succeït d'una altra manera de com en realitat van passar, haurien impedit les condicions precises perquè comencés a existir aquest quelcom que seria jo.

Qualsevol fet, per nemi que fos! (...) Quan penso, sento, que, certament, jo podia no haver existit, una esgarrifança de desgrat em corre pel moll de tot el meu ésser. I gairebé alhora, en una ona contrària, gaudeixo l'esclatant alegria de ser, d'existir» (Història 1).

Veritat i realitat

Balmes identifica veritat amb realitat. Diu que «la veritat és la mateixa realitat» (XII,3). Diu també: «[L'home] si no troba, fingeix; en lloc de construir sobre la realitat, edifica sobre les creacions del seu pensament» (XIV,2). I Rubio posa en boca del seu jove personatge Jordi: «La veritat només és abstracció. I aleshores és com una freda tautologia. En mi, en canvi, jo sols tinc evidència del meu bé. El meu bé és la meua veritat concreta(...). En cercar la veritat pels camins abstractes ens allunyem del que som, de la vida» (Història 21).

Història

Balmes escriu: «què seria de la veritat als ulls de les generacions que han de venir si, per exemple, la història de les lluites entre dues nacions modernes quedés únicament escrita pels autors d'un dels dos rivals? I això ho han publicat els uns en presència dels altres, tot corregint-se i desmentint-se recíprocament, i els esdeveniments es van verificar en èpoques en les quals abundaven ja mitjans de comunicació i on era molt més difícil sostenir falsedats de gruix. Què serà, doncs, si les narracions ens arriben per un sol conducte i tan sospitós per ser l'interessat, i tractant-se de temps tan distants, de comunicacions tan escasses i on no es coneixien els mitjans de publicitat de què han gaudit els moderns?» (XI,2).

I Rubio, com a bon existencialista renovat, es preocupa no sols de l'ésser sinó també de la història i escriu pedagògicament: «aplegueu uns quants nens a jugar (...) no tenen prejudicis entre si. (...) Juguen, riuen, es barallen de vegades, fan les paus. S'estimen. Són amics. No obstant això, aviat vindrà que a l'escola els ensenyaran història. Sabran que els blancs van colonitzar els negres. Que hi va haver esclavatge. Que hi ha ideologies irreconciliables (...). Cadascú sentirà com si damunt la seva petita esquena caigués una feixuga herència dels seus respectius avantpassats (...). Val la pena ensenyar-los història per a això? Per a matar la seva felicitat, la seva germanor humana acabada d'estrenar, la seva amistat alegre?» (Història 12,III).

Filosofia política

Jaume Balmes, com a autèntic mediterrani i vigatà, és un home pràctic, mai desconnectat de la realitat vivent. Això queda palès en els seus articles de *La civilització*, veritable compendi de sociologia. Alfred Rubio, també mediterrani i barceloní, estava fermament connectat i compromès amb la realitat que el voltava.

Balmes tingué una innegable vocació política. Entenia per política la preocupació pel bé públic i l'aportació de totes les potències personals per a assolir-lo. Aquest vessant quedà palès, entre altres coses, en la seva amistat

amb polítics del seu temps, en intervencions puntuals i en els dos diaris que ell va redactar *El Pensamiento de la Nación* i *El Conciliador*.

Rubio, que escriu en una època que ha vist caure els grans sistemes de pensament, es pregunta davant de la democràcia: «¿de què serveix que hom doni llibertat perquè cada un pensi com vulgui, celebri reunions amb els seus coreligionaris, tingui llibertat d'expressió, si després no pot viure –la seva única vida en aquest món, que s'esmuny ben de pressa!– d'acord amb les seves creences i ideologies?» (Història 14).

Sentit comú, sensatesa en filosofia, però també en política, tant en allò que és teòric com en allò que és pràctic, i els lectors, en llegir a fons el Balmes o el Rubio teòrics de la política, descobrim en el fons de la seva consciència la veu del sentit comú.